INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

INNOVATSIYALAR VA IQTISODIY O‘SISH O‘RTASIDAGI SABAB-OQIBAT ALOQASI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o’qituvchisi
Abduraimov Ozodbek
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqligi tizimli ravishda tahlil qilinadi. Xususan, innovatsion faoliyatning ishlab chiqarish samaradorligi, resurslardan foydalanish darajasi hamda yangi bozor segmentlarini shakllantirishdagi roli ochib beriladi. Tadqiqotda iqtisodiy o‘sishga ta’sir etuvchi asosiy omillar sifatida texnologik yangilanish, inson kapitali sifati va institutsional muhitning o‘zaro ta’siri ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, innovatsiyalarni rag‘batlantirish mexanizmlarining yetarli darajada ishlamasligi iqtisodiy o‘sish sur’atlarini sekinlashtirishi mumkinligi asoslab beriladi. Maqolada innovatsion rivojlanish modeli doirasida davlat siyosati, investitsiya muhiti va ilmiy-tadqiqot faoliyati o‘rtasidagi muvozanatning ahamiyati tahlil qilinadi. Natijada, innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishning nafaqat natijasi, balki uning muhim drayveri sifatida ham namoyon bo‘lishi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, iqtisodiy o‘sish, texnologik taraqqiyot, inson kapitali, ilmiy-tadqiqot faoliyati, investitsiya muhiti, ishlab chiqarish samaradorligi, institutsional rivojlanish, raqobatbardoshlik, iqtisodiy siyosat

Kirish

Jahon iqtisodiyotida innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishni belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Zamonaviy iqtisodiy tizimlarda o‘sishning an’anaviy omillari — mehnat va kapital — o‘zining cheklangan samaradorligini ko‘rsatayotgan bir paytda, texnologik yangilanish va bilimga asoslangan yondashuvlar asosiy harakatlantiruvchi kuchga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqligini o‘rganish dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

Mavzuga oid mavjud tadqiqotlarda innovatsiyalar ko‘pincha iqtisodiy o‘sishning natijasi yoki uning shartlaridan biri sifatida ko‘rib chiqilgan bo‘lsa-da, ularning o‘zaro murakkab va ikki tomonlama ta’sir mexanizmi yetarli darajada yoritilmagan. Ayniqsa, innovatsion faoliyatning uzoq muddatli iqtisodiy dinamikaga ta’siri, shuningdek, iqtisodiy o‘sishning innovatsion jarayonlarni qay darajada rag‘batlantirishi masalasi chuqur tahlilni talab qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini nazariy jihatdan tahlil qilish va ularning o‘zaro ta’sir mexanizmlarini yoritishdan iborat. Tadqiqotda innovatsion rivojlanishning asosiy omillari, institutsional muhitning roli hamda davlat siyosatining ushbu jarayondagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishning barqarorligini ta’minlovchi strategik omil sifatida baholanadi.

Shu bilan birga, global iqtisodiy tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion faolligi yuqori bo‘lgan davlatlarda mehnat unumdorligi va YaIM o‘sish sur’atlari nisbatan barqaror hisoblanadi. Shu sababli innovatsion tizim samaradorligini oshirish masalasi rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, jumladan O‘zbekiston uchun ham strategik ahamiyatga ega. Tadqiqotda nazariy yondashuvlar, xususan endogen o‘sish modellari asosida innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv innovatsiyalarni tashqi omil emas, balki iqtisodiy tizim ichida shakllanadigan ichki kuch sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi.

Shu nuqtai nazardan, innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur anglash iqtisodiy siyosatni samarali shakllantirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi deb qaraladi umuman.

Asosiy qism

Innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiy nazariyada uzoq yillardan buyon markaziy o‘rinlardan birini egallab keladi. An’anaviy neoklassik yondashuvlarda iqtisodiy o‘sish asosan mehnat, kapital va tabiiy resurslar hajmi bilan izohlangan bo‘lsa, zamonaviy endogen o‘sish nazariyalari innovatsiyalarni iqtisodiy dinamikani belgilovchi ichki omil sifatida ko‘radi. Bu yondashuvga ko‘ra, texnologik taraqqiyot tasodifiy tashqi jarayon emas, balki iqtisodiy agentlarning ilmiy-tadqiqot faoliyati, investitsion qarorlari va davlat siyosati orqali shakllanadigan natijadir. Shu jihatdan innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqasi bir yo‘nalishli emas, balki o‘zaro ta’sirga asoslangan murakkab tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishga bir necha asosiy kanallar orqali ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, texnologik yangiliklar ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshiradi, ya’ni bir xil resurslar evaziga ko‘proq mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Bu mehnat unumdorligining oshishi orqali YaIM o‘sishiga bevosita hissa qo‘shadi. Ikkinchidan, innovatsiyalar yangi mahsulot va xizmat turlarini yaratib, bozorlarni kengaytiradi va talab strukturasini o‘zgartiradi. Bu esa iqtisodiyotda diversifikatsiya jarayonini tezlashtiradi. Uchinchidan, innovatsion faoliyat raqobat muhitini kuchaytiradi, chunki korxonalar bozorda o‘z o‘rnini saqlab qolish uchun doimiy ravishda yangilanishga majbur bo‘ladi.

Shu bilan birga, innovatsiyalar faqat iqtisodiy o‘sishni tezlashtiribgina qolmay, balki uning sifatini ham belgilaydi. Ya’ni, yuqori texnologiyalarga asoslangan o‘sish odatda barqarorroq bo‘lib, tashqi shoklarga nisbatan chidamli hisoblanadi. Bunday iqtisodiyotlarda resurslardan foydalanish samaradorligi yuqori bo‘ladi va ekologik bosim nisbatan kamayadi. Bu holat ayniqsa “yashil iqtisodiyot” va barqaror rivojlanish konsepsiyalari doirasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq sabab-oqibat munosabati faqat innovatsiyalardan iqtisodiy o‘sishga qarab emas, balki teskari yo‘nalishda ham amal qiladi. Iqtisodiy o‘sishning o‘zi ham innovatsion faollikni rag‘batlantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Ya’ni, iqtisodiyotda daromadlar oshishi, investitsiya imkoniyatlarining kengayishi va moliyaviy resurslarning ko‘payishi ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga (R&D) ajratiladigan mablag‘larni oshiradi. Natijada korxonalar va davlat innovatsion loyihalarga ko‘proq sarmoya kiritadi, bu esa yangi

texnologiyalarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Shu tariqa o‘zaro kuchaytiruvchi, ya’ni “feedback loop” mexanizmi yuzaga keladi.

Innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni shakllantiruvchi yana bir muhim omil institutsional muhit hisoblanadi. Huquqiy barqarorlik, intellektual mulk himoyasi, raqobat siyosati va davlatning innovatsion strategiyasi bu jarayonda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Agar institutsional tizim zaif bo‘lsa, innovatsion faoliyatga rag‘bat kamayadi va bu iqtisodiy o‘sish sur’atlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Aksincha, samarali institutlar innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlab, iqtisodiyotning uzoq muddatli o‘sish trayektoriyasini mustahkamlaydi.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun bu bog‘liqlik yanada muhimroqdir. Chunki bunday mamlakatlarda o‘sish ko‘pincha resurslarga yoki past texnologiyali ishlab chiqarishga tayanadi. Innovatsion tizimning yetarli darajada rivojlanmaganligi esa ularning yuqori qo‘shimcha qiymat yaratish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion siyosatni faollashtirish, ilm-fan va biznes o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish hamda inson kapitaliga investitsiya kiritish strategik ahamiyatga ega.

Shuningdek, iqtisodiy o‘sish va innovatsiyalar o‘rtasidagi aloqani empirik jihatdan baholashda ko‘plab metodologik yondashuvlar qo‘llaniladi. Masalan, regressiya tahlillari, panel ma’lumotlar modellari va Granger sababiylik testlari orqali innovatsion ko‘rsatkichlar (patentlar soni, R&D xarajatlari) va iqtisodiy o‘sish indikatorlari o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganiladi. Natijalar ko‘pincha ijobiy korrelyatsiyani ko‘rsatsa-da, sababiylik yo‘nalishi mamlakatlar va davrlar kesimida farqlanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqasi murakkab, ko‘p qatlamli va ikki tomonlama xarakterga ega. Innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishni tezlashtiruvchi asosiy omillardan biri bo‘lsa, iqtisodiy o‘sish ham o‘z navbatida innovatsion jarayonlarni kuchaytiruvchi muhim shart sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois, bu ikki jarayonni alohida emas, balki yagona tizim sifatida tahlil qilish iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi va sifat jihatdan o‘sishi bevosita innovatsion tizimning samaradorligiga bog‘liq. Innovatsiyalar faqat texnologik yangilanish emas, balki ishlab chiqarish, boshqaruv va bozor munosabatlarining transformatsiyasini ham o‘z ichiga oluvchi kompleks jarayon ekanligi sababli, ularni iqtisodiy o‘sishdan ajratilgan holda ko‘rib chiqish metodologik xatoga olib keladi. Tahlil natijalari shuni anglatadiki, innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishni tezlashtiruvchi omil bo‘lishi bilan birga, o‘sishning o‘zi ham innovatsion faollikni kengaytiruvchi muhim ichki mexanizm sifatida ishlaydi, ya’ni bu jarayon bir yo‘nalishli emas, balki o‘zaro kuchaytiruvchi tizim xarakteriga ega. Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy siyosatni shakllantirishda faqat makroiqtisodiy barqarorlikka emas, balki innovatsion salohiyatni rivojlantirishga ham bir xil darajada e’tibor qaratish zarur. Amaliy jihatdan qaralganda, birinchi navbatda, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga yo‘naltiriladigan investitsiyalar ulushini oshirish hamda ularning samaradorligini baholash tizimini takomillashtirish muhimdir, chunki mablag‘ ajratishning o‘zi emas, balki natijadorlikka yo‘naltirilgan boshqaruv innovatsion chiqishlarni belgilab beradi. Ikkinchidan, universitetlar,

ilmiy markazlar va xususiy sektor o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish zarur, chunki bilimning amaliy iqtisodiyotga o‘tish tezligi innovatsion o‘sishning asosiy determinantlaridan biri hisoblanadi. Uchinchidan, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish innovatsion faollikni rag‘batlantiradi, chunki iqtisodiy agentlar o‘z ishlanmalaridan kafolatlangan foyda olish imkoniga ega bo‘lgandagina riskli innovatsion loyihalarga kirishadi. To‘rtinchidan, davlatning rolini bevosita ishlab chiqaruvchi sifatida emas, balki innovatsion ekotizimni qo‘llab-quvvatlovchi va raqobat muhitini ta’minlovchi institut sifatida qayta ko‘rib chiqish lozim. Shuningdek, inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish, ta’lim sifatini oshirish va raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish uchun asosiy shartlardan biri sifatida qaraladi. Xulosa qilib aytganda, innovatsiyalarni iqtisodiy o‘sishning periferik elementi sifatida emas, balki markaziy harakatlantiruvchi kuchi sifatida qabul qilish zarur, chunki faqat shunday yondashuv orqali iqtisodiyotda past samaradorlik tuzog‘idan chiqish va yuqori qo‘shimcha qiymat yaratishga asoslangan barqaror rivojlanish modeliga o‘tish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev, Q. (2024). Innovatsion iqtisodiyot sharoitida qishloq xo‘jaligida iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.
2. Malikova, D., & Tursunov, J. (2024). Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash zarurati. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.
3. Eshmirzayev, F., & Salimova, Z. (2024). O‘zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali.
4. Aliqulova, M. (2024). Innovatsiya va kreativlik birligini ta’minlash – iqtisodiyot rivojlanish omili sifatida (nazariy qarashlar). Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil.
5. Mirzayev, Q. (2024). Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni yo‘lga qo‘yish xususiyatlari. Muhandislik va iqtisodiyot jurnali. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.